

**JURNALISTIK ADABIYOTLARNI TAHRIRLASHDA MUHARRIR
MALAKASINING SHAKLLANISHI**

*Termiz davlat universiteti O'zbek filologiyasi fakulteti (amaliy filologiya) talabasi
Yo'ldosheva Umida Alisherovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Jurnalistik adabiyotlarda aks etadigan ma'lumotlarni qay darajada, qay tartibda, qanday yo'sinda tahrirlab omma nigohiga havola etish va uni ommaviy axborot vositalariga berish tartibi, shakli va tamoyili haqida fikr mulohazalar yuritiladi va undagi ijobiy taraflar aks ettiriladi.

Kalit sózlar: Tahrir, tahlil, shakl, nashr, muharrir, nashr jarayoni.

Kirish

Ma'lumki, O'zbekiston mustaqilikka erishgandan so'ng, mamlakatda barcha sohalarda bo'lgani singari nashriyotlar, tahririyatlar sohasida ham chuqur, ham mazmun, ham shakl jihatdan kuchli islohotlar amalga oshirila boshladi va bugungi kunda ham bu jarayon davom etmoqda. Endilikda sobiq tuzum davridagi nashriyotlar, tahririyatlar, ularning moddiy-texnikaviy ta'minoti, nashr texnologiyasi o'rtasida yer bilan osmoncha farq mavjud. Bugungi kelib barcha nashriyotlar, tahririyatlar, kitob savdosiga O'zbekiston axborot agentligi umumiy rahbarlikni amalga oshiradi. Mazkur tashkilot barcha davlat tasarrufidagi nashriyot-matbaa ijodiy uylari, matbuot va boshqa muassasalarning ishini tashkil etish, nashr rejalarini uyg'unlashtirish ishlariga bevosita boshchilik qiladi. Nashriyot-matbaa ijodiy uylari qaysidir darajada ixtisoslashgan deyish mumkin. Masalan, O'zbekiston nashriyot-matbaa ijodiy uyi asosan ijtimoiy-siyosiy adabiyotlar chiqarishga, O'qituvchi nashriyot-matbaa ijodiy uyi oliy va o'rta maxsus o'quv yurtlari, maktablar uchun o'quv adabiyotlari chiqarishga, O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi Davlat ilmiy nashriyoti ensiklopedik asarlar, lug'atlar, ma'lumotnoma asarlar chiqarishga, G'afur G'ulom va Cho'lpon nomidagi nashriyotlar badiiy asarlar nashri bilan shug'ullanadi.[1] Noshirlik va matbaa ishi amalda birlashtirilgan, yaxlit tizimni tashkil etadi. Bunday tizim nashrlarni iste'molchilarga yetkazishni qisqa muddatlarda amalga oshirish imkonini beradi. Nashrdan chiqqan asar g'oyaviy-siyosiy, ilmiy, ma'rifiy mazmuniga ko'ra auditoriyani to'liq qanoatlantirishida muharrir mas'uliyati yuksakdir, bu boradagi barcha mas'uliyat uning zimmasiga tushadi. O'z faoliyati mobaynida muharrir milliy mafkura tamoyillariga amal qilishi lozim, adabiy asar turlaridan qay birining nashri uchun mas'ul bo'lsa, shu asar umumxalq manfaatlar aks ettirishi, milliy mustaqillik g'oyalari, kuchli qonunchilik davlatidan fuqarolik jamiyatiga o'tish tamoyillari, davlat yuritayotgan oqilona xalqparvar siyosatga muvofiq bo'lishligini ta'minlashi talab etiladi. Nashr mahsulotlarining sifatli bo'lishi uchun tinmay kurashish, har bir asr

(kitob, broshyura va b.) mazmun mohiyati, maqsadi, qaysi auditoriyaga mo'ljallanganligiga ko'ra o'z vazifasini to'la-to'kis bajara oladigan bo'lishi lozim. Nashriyotlar va tahririyatlardagi asosiy mutaxassis, bu - muharrir. Adabiy asar dunyo yuzini ko'rishida nimaiki qilish lozim bo'lsa, barchasida muharrirning qaysidir darajada ishtiroki bo'ladi. Aytaylik, asar nashrdan chiqdi. Bu, muharrirning ishi tugadi, degani emas. Hozirgi zamon noshirligi muharrirning vazifasi doirasini sezilarli kengaytirishni taqazo etadi. U kitob do'konlarida, kutubxonalarda bo'lishi, noshirlik ishiga aloqador anjumanlarda faol ishtirok etishi, kitob savdosi bo'yicha tadbirlarda, ko'rgazmalarda qatnashishi, kitobxonlarning kitoblarga bergan baholari, fikrlarini o'rganishi, xullas, bir so'z bilan aytganda, marketing bilan ham shug'ullanishi kerak. Bulardan tashqari, muharrir kitobshunoslikdan ham yaxshi xabardor bo'lishi talab etiladi. Bu unga navbatdagi kitobni nashrga tayyorlashda asqotadi. Zero, keyingi kitob oldingisidan, albatta qaysidir jihatlari bilan yaxshi bo'lishi lozim. Buning uchun muntazam, har kuni, butun faoliyat davomida izlanish, o'rganish va tadqiq etish kerak bo'ladi. Muharrirning qiziqarli, mazmunga boy, kamdan-kam uchraydigan serqirra faoliyati, boshqa har qanday faoliyatdan farqli o'laroq, hamisha siyosiy jarayondan, fan va texnika, madaniyatning eng yangi yutuqlaridan o'z vaqtida xabardor bo'lishni, muntazam ravishda jamoatchilik fikrini o'rganishni, noshirlik sohasidagi ilg'or tajriba va texnologiyalar bilan tanishib borishni, o'zida sohaviy innovatsion usullarni amalga tadbir etib bilish malakasini hosil qilishni dolzarb masala qilib qo'yadi.

Asosiy qism

Ma'lumki, bugungi kundagi tahrir ishining tarixi yozuvning paydo bo'lishi va kitobat bilan chambarchas bog'liq. Yozuv va kitobat tarixi, bu - madaniyat tarixining tarkibiy qismlaridan biri. Ommaviy kommunikatsiyaning boshqa vositalari, hatto, eng ilg'orlaridan televidenya ham madaniyatni rivojlantirishdagi qo'shimcha vositadir. [2] Tahrir deganda ifodani, qoidani, qarorni, majburiyatlarni, aniqlashtirish, umuman turli hujjatlarni tayyorlash tushuniladi. Masalan: «qaror matnini tahrir qilish kerak», «farmonni qabul qilish mumkin, lekin uni diqqat bilan tahrir qilish talab etiladi», «loyiha sifatida qabul qilsa bo'ladi, lekin ayrim bndlari tahrir talab» iboralari odatiy bo'lib qolgan va doimiy tarzda ishlatiladi. Noshirlik ishida yetakchi kasb muharrirlik sanaladi. Muharrir muallifining birinchi yordamchisi, asarni birinchi bo'lib o'quvchi, taqrizchi, tanqidchi. Muharrir asarning nashr yo'lini belgilaydi, nashrni yo'naltiradi, ko'p jihatdan uning taqdirini hal etadi. [2] Nashr jarayonida ishtirok etuvchi boshqa bo'linmalarning mutaxassislari - texnik muharrir, musahhih, badiiy muharrir, bugungi kundagi dizayner - qaysidir darajada uning mo'ljallaganlarini amalga oshiradilar. Nashrdan chiqqan asar g'oyaviy-siyosiy, ilmiy, ma'rifiy mazmuniga ko'ra auditoriyani to'liq qanoatlantirishida muharrir mas'uliyati yuksakdir, bu boradagi barcha mas'uliyat uning zimmasiga tushadi. O'z faoliyati mobaynida muharrir milliy mafkura tamoyillariga amal qilishi lozim, adabiy asar turlaridan qay birining nashri

uchun mas'ul bo'lsa, shu asar umumxalq manfaatlar aks ettirishi, milliy mustaqillik g'oyalari, kuchli qonunchilik davlatidan fuqarolik jamiyatiga o'tish tamoyillari, davlat yuritayotgan oqilona xalqparvar siyosatga muvofiq bo'lishligini ta'minlashi talab etiladi. Muharrirning qiziqarli, mazmunga boy, kamdan-kam uchraydigan serqirra faoliyati, boshqa har qanday faoliyatdan farqli o'laroq, hamisha siyosiy jarayondan, fan va texnika, madaniyatning eng yangi yutuqlaridan o'z vaqtida xabardor bo'lishni, muntazam ravishda jamoatchilik fikrini o'rganishni, noshirlik sohasidagi ilg'or tajriba va texnologiyalar bilan tanishib borishni, o'zida sohaviy innovatsion usullarni amalga tadbiq eta bilish malakasini hosil qilishni dolzarb masala qilib qo'yadi.[3] Bugunga kelib tahrir ishiga murakkab texnika jadal tadbiq etilmoqda. O'qiydigan qurilmalar, displeylar, shaxsiy kompyuterlar, noshirlik tizimining qurilmalari, o'lchami turlicha bo'lgan ekranlar, unga bir yo'la kiritiladigan raqamlar, belgilardan matnni tuzatishdagi barcha yumishlarni bajarishda foydalanish imkoni mavjud. Texnika yordamida belgilarni almashtirish, qo'shimcha qism kiritish, satrlarni surish, bir joydan boshqa joyga o'tkazish, xatboshini tiklash, yo'qotish va hokazolarni amalga oshirish mumkin. Nashriyotlar va tahririyatlardagi asosiy mutaxassis, bu - muharrir. Adabiy asar dunyo yuzini ko'rishida nimaiki qilish lozim bo'lsa, barchasida muharrirning qaysidir darajada ishtiroki bo'ladi. Muharrirning faoliyati muallifning matni ustida noshirlik ishlarini bajarishining asosiy bosqichi bo'lish bilan birga, muharrir adabiy faoliyatining asosiy qismi hisoblanadi. Lekin shunga qaramay ba'zi-ba'zida, muharrir o'zi, umuman, kerakmi? - degan ovozlar eshitilib qoladi. Bunday fikr egalari, aftidan, bu ortiqcha kuch va mablag'sarfi keraksiz chiqim, deb o'ylasalar kerak. Bazilar bu savolga, muharrir kerak emas, deb javob qiladilar. Ular fikricha, go'yo ko'pchilik mualliflar muharrirga orqa qilib, xom-xamalga asarlarni ham nashr uchun topshiraverar emishlar. Muharrirning bo'lishi mualliflarning o'z asari ustida qunt bilan ishlamasligiga olib kelar emish. Ular muharrirga suyanib qolar, asarini chiqarilishinagina o'ylaydigan bo'lib qolar emish. Noshirlik sohasida ko'p yillar faoliyat ko'rsatib kelgan va kelayotganlar esa butunlay boshqacha fikrda bo'ladi. Ma'lumki ommaviy axborot vositalarining nashrlari keng auditoriyaga mo'ljallangan, muhimligiga ko'ra turli darajada, mavzuga ko'ra rang berish xabarlaridan iborat bo'ladi. Bular, albatta, siyosiy, iqtisodiy, madaniy, ijtimoiy turmush sohasidagi dolzarb hodisa va muammolar haqida bo'ladi hamda umuman diqqat-e'tiborini o'ziga jalb etadi. Bunday xabarlar bilan bir qarorda "hayot badiiyati" haqida ma'lumotlar - xabarlar ham bir bo'lib, ular kutilmagan vaziyat, xatti-harakat, kelishmovchiliklar va h.k.dan iborat. Aksar hollarda turli shov-shuvlarga ham sabab bo'ladi. "Jurnalistika asari matnining axboriyligini belgilash o'quvchilarning bilim darajasi haqidagi va vaqt omilini hisobga olib bilish bilan belgilanadi" Matn qismlari xabarning o'z pragmatik mohiyatiga ko'ra turli mazmunga ega bo'lishi mumkin. Ommaviy axborot vositalarining ko'pgina nashrlari uchun yuz berayotgan, yuz bergan hamda yuz

beruvchi hodisa va jarayonlar haqidagi xabar tarzidagi matn qismlari birinchi o‘rinda turadi. Bulardagi xabarlar matnni hayot bilan bog‘laydi. Albatta, matnning mazkur qismlari verbal (so‘zlar yordamida) ifodalanadi, til birikmalari o‘z genetik ma’nosiga ko‘ra asosli-mantiqiy mazmunda qo‘llaniladi.[3]Muallif qo‘lyozma ustida uzoq, xatto, yillab ishlaydi. U material to‘playdi, mulohaza qiladi, saralaydi va muayyan qarorga keladi, umumlashtiradi.Nashrdan chiqqan asar g‘oyaviy-siyosiy, ilmiy, ma’rifiy mazmuniga ko‘ra auditoriyani to‘liq qanoatlantirishida muharrir mas’uliyati yuksakdir, bu boradagi barcha mas’uliyat uning zimmasiga tushadi. O‘z faoliyati mobaynida muharrir milliy mafkura tamoyillariga amal qilishi lozim, adabiy asar turlaridan qay birining nashri uchun mas’ul bo‘lsa, shu asar umumxalq manfaatlar aks ettirishi, milliy mustaqillik g‘oyalari, kuchli qonunchilik davlatidan fiiqarolik jamiyatiga o‘tish tamoyillari, davlat yuritayotgan oqilona xalqparvar siyosatga muvofiq bo‘lishligini ta’minlashi talab etiladi.Muharrirning qiziqarli, mazmunga boy, kamdan-kam uchraydigan serqirra faoliyati, boshqa har qanday faoiyatdan farqli o‘laroq, hamisha siyosiy jarayondan, fan va texnika, madaniyatning eng yangi yutuqlaridan o‘z vaqtida xabardor bo‘lishni, muntazam ravishda jamoatchilik fikrini o‘rganishni, noshirlik sohasidagi ilg‘or tajriba va texnologiyalar bilan tanishib borishni, o‘zida sohaviy innovatsion usullarni amalga tadbiiq eta bilish malakasini hosil qilishni dolzarb masala qilib qo‘yadi.[4]Bugunga kelib tahrir ishiga murakkab texnika jadal tadbiiq etilmoqda.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda,Jurnalistikada muharrir asosiy vazifani bajaradigan shaxslardan hisoblanadi va u bu vazifani bajarishda ommaning mentalitetiga xos bo‘lgan material yoki axborotlarni xalq ko‘z o‘ngiga olib chiqaradigan mutaxassis hisoblanadi.Biroq muharrir nashr jarayoniga tadbiiq etilgan texnikaviy vositalar imkoniyati haqida aniq tasaffurga ega bo‘lishi lozim. Shuni yaxshi bilish kerakki, texnika muharrirning ishini osonlashtiradi, lekin, zinhor, uning o‘rnini bosa olmaydi, chunki u ijodiy vazifalarni bajarishga qodir emasligini bilib olishimiz mumkin.[5]Adabiy til, uning uslublari erkin rivojlanish imkoniga ega bo‘ldi, matn tahriri bilan shug‘ullanuvchilar safi kengaydi. Bosma mahsulotlarning qariyb 90 foizi o‘zbek tilida chiqadigan bo‘ldi. Mustaqillik yillarida respublikaning mustaqil ichki va tashqi siyosatini, ijtimoiy- iqtisodiy sohadagi faoliyatini, milliy istiqlol mafkurasini, kuchli huquqiy davlatdan kuchli fuqarolik jamiyatiga o‘tish, barkamol avlodni tarbiyalash bo‘yicha siyosatini aks ettiruvchi adabiyotlar nashr etishga asosiy e’tibor berilmoqda. Respublikamiz Prezidenti tomonidan barcha nashrlar, xususan matbuot va ommaviy axborot vositalari oldiga ulkan vazifalar qo‘yilmoqda va bu tabiiy. Zero, kelajagi buyuk davlatni barpo etish, ayniqsa, nashrlar, matbuot va ommaviy axborot vositalari barcha xodimlari, xususan tahrir bilan shug‘ullanuvchi mutaxassislardan ulkan mas’uliyat talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.Hayitmetov A. Navoiy dahosi,- T.: G'afur G'ulom , 1970.-145-146-b
- 2.Hayitmetov A. Navoiy dahosi.- T.: G'afur G'ulom, 1970,- 148-149
- 3.T.Qozoqboyev "Jurnalistika asoslari" Toshkent .:2007
- 4.Z.Tohirov "Adabiy tahrir" Toshkent - 2012.

